

УДК 159.922.6:923.5

СВІТЛАНА ДОНЕЦЬ

м. Глухів

svetikdonets@gmail.com

ДИНАМІКА ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ У КРИЗІ ВХОДЖЕННЯ У ДОРОСЛІСТЬ

Оприлюднюються результати емпіричного вивчення духовного розвитку особистості у кризі входження у дорослість. Індивідуально-психологічними чинниками духовного розвитку є рівень задоволення основних потреб, система життєвих цінностей, структура життєвих смислів. Результати якісного та кількісного аналізу демонструють статистично значущі показники динаміки цих індивідуально-психологічних чинників, де найбільш чутливими до вікових змін виявилися життєві цінності.

Ключові слова: потреби, цінності, смисли, духовний розвиток, криза входження у дорослість.

Зараз дедалі актуальнішим є психологічне вивчення духовного розвитку у руслі вікового становлення особистості. Ніхто із дослідників не заперечує існування триєдиного людського начала: тіла, душі та духу. Однак у науці недостатньо інтегративних підходів їх комплексного вивчення.

Духовний розвиток особистості – це основа гармонійного функціонування людства, тому важливою науковою проблемою сьогодення є накопичення емпіричного матеріалу про особливості та чинники такого становлення у кризові періоди життя, зокрема у кризі входження у дорослість.

Духовна проблематика все частіше постає у працях сучасних науковців-психологів: В. Ф. Барановський [6], М. Й. Боришевський [1], Н. Д. Володарська [6], О. І. Климишин [2],

О. П. Колісник [3], Е. О. Помиткін [5], М. В. Савчин [7], С. О. Ставицька [8], О. В. Шевченко [6] та ін. Криза входження у дорослість є предметом досліджень В. М. Поліщука [4].

Метою статті є емпіричне вивчення динаміки індивідуально-психологічних чинників у кризі входження у дорослість.

Дослідження проблеми здійснювалося з допомогою експериментальної вибірки (360 осіб віком від 21 до 24 років). Це представники різних регіонів України (12 областей, 35 населених пунктів).

Згідно «Карті симптомокомплексу переживань» (КСП, В. Поліщук) всі учасники дослідження були розподілені на шість груп: 1 – криза відсутня; 2 – вхід у кризу; 3 – помірні кризові явища (ПКЯ); 4 – чіткі вияви кризи (ЧВК); 5 – пік кризи; 6 – вихід з кризи.

Таблиця 1

Задоволення потреб особистості на різних рівнях переживання кризи

Рівні потреб	Рівні кризи						Рівень значущості розбіжностей між групами
	Відсутня	Вхід	ПКЯ	ЧВК	Пік	Вихід	
Психофізіологічний	5,3	5,7	4,8	5,3	5,2	5,6	$p \leq 0,025$
Соціальний	8,1	8,0	8,6	8,4	8,6	7,8	$p \leq 0,004$
Вищий	7,7	7,2	7,3	7,4	7,7	7,5	-
Види діяльності							
Праця	7,5	7,5	7,3	8,1	6,7	7,8	$p \leq 0,001$
Спілкування	6,6	7,1	6,8	5,3	7,4	6,1	$p \leq 0,001$
Пізнання	9,5	7,1	7,0	6,9	6,6	6,9	$p \leq 0,052$
Рекреація	8,1	7,7	8,0	7,8	8,2	8,5	-
Управління	5,1	5,4	5,4	7,0	5,7	5,2	$p \leq 0,001$

Ми отримали рандомізовані, однорідні, незалежні вибірки респондентів, де кожна має по 60 осіб (30 жінок та 30 чоловіків).

Наступне вивчення актуальних потреб («Методика для діагностики актуальних потреб особистості». – О. Капцов) дозволило виявити їх задоволеність на психофізіологічному, соціальному та вищому рівнях, а також залежно від виду діяльності.

Кількісний аналіз передбачив розподіл отриманих усереднених значень за кожним типом потреб: 1–5 балів – зона задоволення, 6–8 балів – зона часткового задоволення, 9–14 балів – зона незадоволення.

З табл. 1 видно, що значущі розбіжності (за Н-критерієм Крускала-Уолліса) існують майже за всіма групами потреб, окрім потреб вищого рівня та потреб рекреації. У результаті розподілу отриманих показників за рівнями виявилось, що психофізіологічні потреби знаходяться на рівні задоволення, соціальні та вищі потреби – на рівні часткового незадоволення (що, очевидно, є закономірністю), решта потреб – на рівні часткового задоволення. Варто зазначити, що потреби першої групи майже не змінюються під час перебігу кризи, у потребах другої групи спостерігається незначна динаміка у періоди «помірних» кризових явищ, «чітких» виявів кризи та її «піку».

Наступне вивчення базових потреб-мотиваторів (Методика діагностики базових потреб, яка призначена виявити базові потреби-мотиватори. – А. Маслоу) показало, що домінуючими можуть бути потреби у безпеці, соціальні потреби, потреба у повазі, потреба у самореалізації (самоактуалізації). Середні показники вибірок по кожній з вказаних груп оцінювалися так: 20–25 балів – дуже важливі (незадоволені), 19–15 – менш важливі (частково задоволені), 10–14 – неважливі (задоволені), 9–5 – абсолютно неважливі пот-

реби (повністю задоволені). Відповідно, ступінь важливості потреби для людини відображає таку закономірність у рівні її задоволення: чим більш значуща група потреб, тим менш ця група потреб є задоволеною.

Отримані показники є статистично значущими (Н-критерій Краскела-Уоллеса) і відображають динаміку зміни рівня задоволеності основних потреб у кризі входження у дорослість. Жодні групи не є повністю задоволеними, крім соціальної потреби на рівні відсутності кризи. Але важливим є те, що потреба у повазі та потреба у самореалізації на рівні «чітких» виявів та «піку» кризи переходять до «категорії незадоволених».

Враховуючи, що поняття самореалізації є комплексним і включає в себе різнобічний та безперервний розвиток творчого і духовного потенціалу особистості, максимальну реалізацію всіх її можливостей, адекватне сприйняття оточуючого світу та власного місця в ньому, багатство емоційної сфери та духовного життя, високий рівень психічного здоров'я та моральності, доцільним є вивчення її (самореалізації) проявів у кризі входження у дорослість (Самоактуалізаційний тест, або САТ): адаптований варіант методики Е. Шострома). Вимір самоактуалізації за базовими (шкала компетентності у часі та шкала підтримки) та додатковими шкалами поєднаний у блоки: цінностей, почуттів, самосприймання, концепції людини, міжособистісної чутливості та ставлення до пізнання.

Рівень статистичної значущості розбіжностей визначався за Н-критерієм Краскела-Уолліса.

Аналізуючи особливості самореалізації особистості, слід звертати основну увагу на базові шкали: орієнтації у часі і підтримки.

Шкала орієнтації у часі (max 17 балів). На всіх рівнях кризи простежується середній

Таблиця 2

Задоволення потреб особистості у кризі входження у дорослість

Потреби	Розподіл учасників за рівнями кризи						Рівень значущості розбіжностей між групами
	Відсутня	Вхід	ПКЯ	ЧВК	Пік	Вихід	
Потреба у безпеці	16,3	16,0	16,0	17,5	17,7	16,6	$p \leq 0,012$
Потреба соціальна	14,9	15,3	15,3	15,7	16,8	16,4	$p \leq 0,001$
Потреба у повазі	18,1	17,9	18,3	20,9	19,5	20,5	$p \leq 0,001$
Потреба у самореалізації	18,2	17,0	19,7	21,1	22,5	19,1	$p \leq 0,001$

рівень показників, але з максимальним наближенням до низького, що вказує на переважуючу орієнтацію лише на один з відрізків часу (минуле, теперішнє чи майбутнє), а тому поверховість уявлень про життя як цілісне явище і, як наслідок, – низький рівень особистісного розвитку.

Шкала підтримки (max 91 бал) для більшості учасників знаходиться на середньому рівні проявів з тенденцією до зростання під час переживання «чітких» виявів кризи, її «піку» з деяким зниженням та на «виході» з кризи. Це вкотре доводить, що у кризі людина перебуває на межі між екстернальним та інтернальним локусом контролю з перспективою переваги одного з них.

Цікавими виявилися результати за смисловими блоками.

Блок цінностей: 1) шкала ціннісних орієнтацій (max 20 балів) – це наявність тих ціннісних орієнтацій, які притаманні самоактуалізованим особистостям. Тут маємо чітку тенденцію до зростання показника цінностей у групах «входу» в кризу та «помірних» кризових явищ, а також незначне зниження показників шкали в інших групах переживання кризи; *2) шкала гнучкості поведінки* (max 24 бали): її результати є нижчими порівняно з попередньою шкалою, що свідчать про малу гнучкість поведінки суб'єктів під час реалізації цінностей у взаємодії з оточенням, а, отже,

складності у швидкості і адекватності реагування на зміни життєвих ситуацій. Це призводить до того, що цінності залишаються теоретично значущими, але практично нереалізованими.

Зауважимо, що такий показник істотно не змінюється у жодній фазі кризи входження у дорослість.

Блок почуттів: 1) шкала адекватності (max 13 балів): адекватність і ступінь розуміння людиною власних потреб та почуттів. Позначає істотне зниження показників під час «перебування» у кризі; *2) шкала спонтанності* (max 14 балів): тенденція до незначного зростання спонтанності у проявах емоцій, розкутості у поведінці. Є «розбалансованість» почуттєвої сфери (знижується здатність до усвідомленості та рефлексивності, але зростає бажання і готовність бути емоційними).

Блок самосприйняття: 1) шкала самоповаги (max 15 балів): вище середнього рівня з тенденцією до зростання у групах «входження у кризу» та «чітких виявів кризи»; *2) шкала самоприйняття* (max 21 бал): середній рівень проявів. Тенденція до зростання спостерігається на «піку кризи» та на «виході» з неї.

Блок концепції людини: 1) шкала уявлень про природу людини (max 10 балів): стабільна на середньому рівні проявів; *2) шкала синергії* (max 7 балів): тенденції до зростання, починаючи з рівня «помірних» кризових явищ.

Таблиця 3

Особливості самореалізації особистості у кризі входження у дорослість

Шкали тесту	Розподіл учасників за рівнями кризи						Рівень значущості розбіжностей між групами
	Відсутня	Вхід	ПКЯ	ЧВК	Пік	Вихід	
Орієнтації у часі	7,1	7,7	7,0	6,2	7,7	7,5	$p \leq 0,005$
Підтримки	43,5	41,8	43,1	47,4	50,0	46,1	$p \leq 0,001$
Ціннісних орієнтацій	10,4	11,2	13,3	12,3	12,5	11,5	$p \leq 0,001$
Гнучкості поведінки	10,6	10,7	11,2	10,3	11,4	11,1	-
Сензитивності	8,0	6,2	6,1	6,0	6,4	6,5	$p \leq 0,001$
Спонтанності	6,6	6,6	7,1	7,1	7,4	7,9	$p \leq 0,003$
Самоповаги	7,9	8,8	10,0	9,5	9,7	8,9	$p \leq 0,001$
Самоприйняття	10,2	9,2	9,4	9,9	10,3	12,5	$p \leq 0,001$
Уявлення про природу людини	5,3	5,3	5,2	5,2	5,8	5,3	-
Синергії	3,8	3,8	3,7	4,2	4,8	4,8	$p \leq 0,001$
Прийняття агресії	7,5	7,6	8,3	8,7	9,3	8,5	$p \leq 0,001$
Контактності	9,3	9,8	10,1	10,1	9,7	9,4	-
Пізнавальних потреб	5,2	5,8	6,1	6,2	6,0	6,0	$p \leq 0,054$
Креативності	6,0	6,4	6,9	6,8	7,3	5,8	$p \leq 0,001$

Поєднання у смисловий блок обох шкал вказує на неготовність більшості учасників дослідження до позитивного сприйняття природи людини, а тому нездатність до цілісного сприйняття навколишнього світу.

Блок міжособистісної чутливості: 1) шкала прийняття агресії (тах 16 балів): це усвідомлення власних негативних станів, здатність приймати свої негативні емоційні реакції як природне явище, що може бути властиве кожному. Чітка тенденція до збільшення показників простежується від рівня «чітких» виявів кризи, помітна – на рівні «піку» кризи та трохи спадає на «виході» з неї; 2) *шкала контактності* (тах 20 балів): здатність до швидкого і невимушеного встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин. Показники є незмінними впродовж кризи та не перевищують середнього рівня.

Блок ставлення до пізнання: 1) шкала пізнавальних потреб (тах 11 балів): прагнення до набуття знань про оточуючий світ. Незначне зростання показників спостерігається впродовж усієї кризи з тенденцією до «вище середнього»; 2) *шкала креативності* (тах

14 балів): творча спрямованість особистості. Незначне збільшення показників, які в «пік» кризи досягають середнього положення.

Таким чином, маємо картину часткового задоволення з незначною тенденцією зростання до середнього рівня впродовж переживання кризи всіх груп потреб (крім фізіологічних), що є передумовою для саморозвитку та самовдосконалення. Вибуваючи із зони комфорту (через «втрати»), особистість стає спроможною до нових надбань завдяки новим «задачам розвитку». Період переживання кризи є не лише сензитивним для становлення особистості в цілому, а й визначальний для становлення її духовності.

Оцінюючи ідеали, ієрархію життєвих цілей, цінностей-засобів та уявлень про норми поведінки досліджуваних (*Ціннісні орієнтації. – М. Рокич*), ми пропонували учасникам дослідження прорангувати перелік термінальних та інструментальних цінностей за мірою їх значущості. Усереднені ранги та статистична значущість розбіжностей між досліджуваними групами подані у таблицях 4 і 5. Оскільки в перелік входить 18 цінностей, то

Таблиця 4

Структура термінальних цінностей у кризі входження у дорослість

Термінальні цінності	Розподіл учасників за рівнями кризи						Рівень значущості розбіжностей між групами
	Відсутня	Вхід	ПКЯ	ЧВК	Пік	Вихід	
Активне діяльне життя	8,15	9,25	9,67	10,48	9,93	8,07	$p \leq 0,026$
Здоров'я	4,50	4,93	4,15	6,73	7,47	7,12	$p \leq 0,002$
Цікава робота	7,13	8,43	8,87	8,97	7,20	8,03	-
Краса природи та мистецтва	13,60	13,53	13,85	13,30	11,88	12,85	-
Кохання	5,55	4,62	5,63	6,32	6,13	8,63	$p \leq 0,000$
Матеріально забезпечене життя	8,20	7,62	8,87	6,88	6,75	8,25	-
Гарні і вірні друзі	6,95	8,05	7,73	8,78	8,33	8,92	-
Суспільне визнання	12,98	12,67	11,68	9,60	8,38	9,70	$p \leq 0,000$
Пізнання	10,92	10,47	9,38	9,03	11,48	10,08	-
Продуктивне життя	9,05	10,77	9,52	8,53	10,38	10,05	$p \leq 0,043$
Розвиток	8,23	9,95	8,93	8,03	8,85	8,77	$p \leq 0,063$
Розваги	13,68	12,37	12,72	11,88	10,60	10,22	$p \leq 0,001$
Свобода	9,05	8,60	9,83	10,40	10,80	10,43	$p \leq 0,023$
Щасливе сімейне життя	7,65	7,27	6,22	7,10	6,37	7,72	-
Щастя інших	13,88	13,40	12,78	12,73	12,27	11,40	$p \leq 0,000$
Творчість	13,98	12,98	14,50	13,97	13,30	12,17	$p \leq 0,050$
Упевненість у собі	8,72	8,72	7,85	8,87	9,65	8,75	-
Життєва мудрість	8,15	7,38	8,25	9,00	10,38	9,68	$p \leq 0,037$

найбільш важливими для особистості будуть рангові значення в діапазоні від 1 до 6, менш значущими – від 7 до 12, і найменш значущими – від 13 до 18.

Найбільш значущими для респондентів є цінності «здоров'я» та «кохання», важливість яких під час переживання кризи значно зменшується. Водночас найменше цінуються «краса природи та мистецтва», «щастя інших», «творчість та розваги». У кризі їх вплив є незначним.

Стабільними під час кризи та поза нею залишаються «цікава робота», «матеріально забезпечене життя», «гарні і вірні друзі», «пізнання», «щасливе сімейне життя» та «впевненість у собі».

Інструментальні цінності розподілені відносно рівномірно: серед найбільш значущих з тенденцією до зниження розташувалися «вихованість», «незалежність», «освіченість», «відповідальність».

Мотиваційні типи цінностей особистості на рівні нормативних ідеалів та індивідуаль-

них пріоритетів (*Ціннісний опитувальник – III. Шварц*) аналізувалися за кількома блоками: «відкритість змінам», «самоствердження», «збереження» та «вихід за межі власного «Я».

Ми відштовхувалися від «нормативних» ідеалів, які ставляться суспільством і пропагуються ним, розуміючи, що вони є характеристиками лише тих, хто інтеріоризує їх у власній поведінці та вчинках. Пропонуємо усереднені показники мотиваційних типів обох зазначених рівнів у кризі входження у дорослість та рівень їх статистичної значимості, визначений за допомогою Н-критерія Крускала-Уолліса (табл. 6 і 7).

На рівні нормативних ідеалів найбільш значущою виявилася «влада» (досягнення соціального статусу чи престижу, контролю або домінування над людьми чи явищами), показники якої мають тенденцію до зростання впродовж переживання кризи і спадають лише на виході з неї.

Виразними виявилися «досягнення» (особистий успіх через прояви компетентності

Таблиця 5

Структура інструментальних цінностей у кризі входження в дорослість

Інструментальні цінності	Розподіл учасників за рівнями кризи						Рівень значущості розбіжностей між групами
	Відсутня	Вхід	ПКЯ	ЧВК	Пік	Вихід	
Охайність	8,20	8,92	10,48	10,55	8,67	9,08	$p \leq 0,043$
Вихованість	7,92	7,43	9,07	9,88	6,12	7,98	$p \leq 0,001$
Високі запити	11,25	13,30	13,68	11,72	13,42	13,13	-
Життєрадісність	8,62	8,08	7,78	7,95	5,70	6,27	-
Виконавська дисципліна	11,03	9,62	9,62	9,92	10,40	11,42	-
Незалежність	7,53	8,00	9,87	10,07	9,08	9,55	-
Непримиримість до недоліків у собі та в інших	12,27	13,93	15,98	13,82	11,27	13,53	$p \leq 0,000$
Освіченість	7,62	8,75	6,15	7,25	7,25	8,00	$p \leq 0,020$
Відповідальність	5,93	5,35	7,67	7,77	8,77	8,63	$p \leq 0,000$
Раціоналізм	8,13	7,80	8,15	8,07	9,53	6,28	-
Самоконтроль	9,90	7,63	7,32	7,22	6,47	8,23	$p \leq 0,007$
Сміливість у захисті власної позиції	10,57	12,55	9,92	10,38	10,80	10,17	-
Розвинена воля	9,40	9,37	7,45	7,97	10,73	10,23	$p \leq 0,001$
Терпимість	11,88	10,40	10,33	9,38	8,52	10,55	$p \leq 0,000$
Чесність	7,75	7,27	6,83	6,88	8,92	7,60	-
Здатність до співпереживання	11,43	10,35	10,03	10,97	9,63	9,85	-
Ефективність у справах	11,30	10,70	8,12	10,30	12,15	8,83	$p \leq 0,000$
Широта поглядів	10,15	11,25	10,42	10,32	13,70	11,12	$p \leq 0,000$

Таблиця 6

Мотиваційні типи цінностей на рівні нормативних ідеалів

Рівень нормативних ідеалів		Розподіл учасників за рівнями кризи						Рівень значущості розбіжностей між групами
		Відсутня	Вхід	ПКЯ	ЧВК	Пік	Вихід	
Вихід за межі свого Я	Універсалізм	4,98	5,77	4,95	4,92	4,94	6,05	$p \leq 0,020$
	Доброта	7,40	8,16	7,26	7,5	7,49	6,92	-
Збереження	Конформність	5,90	5,74	5,56	5,10	7,36	6,19	$p \leq 0,000$
	Традиції	3,28	4,13	3,62	3,13	4,06	3,95	$p \leq 0,015$
	Безпека	6,48	7,34	7,73	7,37	7,26	6,74	-
Самоствердження	Влада	3,52	2,49	4,43	4,61	3,02	3,14	$p \leq 0,000$
	Досягнення	4,92	4,45	5,84	5,59	5,06	5,61	$p \leq 0,022$
	Гедонізм	5,67	5,60	4,78	5,53	4,58	6,61	$p \leq 0,005$
Відкритість змінам	Стимуляція	4,65	4,79	3,57	4,14	4,52	3,07	$p \leq 0,001$
	Самостійність	7,78	6,53	7,28	7,08	6,70	6,73	$p \leq 0,020$

відповідно до соціальних стандартів) та «гедонізм» (задоволення, насолода від життя), які також належать до блоку «самоствердження», але поступово втрачають свою значущість.

Мотиваційний тип «традиції» (повага, прийняття звичаїв та ідей, що існують в культурі та їх дотримання) є також достатньо значущим, але має спад під час «входу» в кризу та її «пік». Водночас мотиваційні типи «конформність» (стримування та попередження дій, схильностей та мотивів дій, що можуть завдати шкоди іншим та не відповідають соціальним очікуванням: слухняність, самодисципліна, ввічливість, повага до батьків та старших людей) та «безпека» (безпека власна та інших, гармонія, стабільність суспільства та взаємовідносин), що теж належать до блоку «збереження», вирізняються мен-

шою значущістю з тенденцією до подальшого зменшення впродовж переживання кризи.

Середній рівень значущості властивий компонентам блоку «вихід за межі власного Я»: «універсалізм» (розуміння, терпимість, захист благополуччя всіх людей та природи) і «доброта» (збереження благополуччя людей, з якими індивід знаходиться у особистих контактах).

«Самостійність» (самостійність мислення та вибору способів дії у творчості до дослідницької активності) і «стимуляція» (прагнення до новизни та глибоких переживань), що належать до блоку «самоствердження», проявляються на середньому рівні значущості з тенденцією до зростання під час кризи.

Порівнюючи показники значущості мотиваційних типів цінностей на рівні нормативних ідеалів та індивідуальних пріоритетів,

Таблиця 7

Мотиваційні типи цінностей на рівні індивідуальних пріоритетів

Рівень індивідуальних пріоритетів		Розподіл учасників за рівнями кризи						Рівень значущості розбіжностей між групами
		Відсутня	Вхід	ПКЯ	ЧВК	Пік	Вихід	
Вихід за межі свого Я	Універсалізм	6,12	6,10	5,38	5,02	5,87	6,24	-
	Доброта	5,43	6,42	6,16	6,12	6,09	6,61	$p \leq 0,05$
Збереження	Конформність	4,96	5,63	4,73	4,88	6,21	5,08	$p \leq 0,000$
	Традиції	3,08	3,86	3,07	2,52	3,09	2,89	-
	Безпека	5,18	5,09	6,43	5,51	4,87	4,45	$p \leq 0,001$
Самоствердження	Влада	3,85	2,94	4,57	5,04	3,28	3,86	$p \leq 0,000$
	Досягнення	6,51	5,61	6,41	6,11	4,98	5,10	$p \leq 0,001$
	Гедонізм	7,13	6,78	6,25	7,1	6,83	7,90	-
Відкритість змінам	Стимуляція	5,82	6,05	4,98	5,49	5,42	4,93	-
	Самостійність	6,94	6,48	7,02	7,15	8,05	7,53	$p \leq 0,053$

Таблиця 8

Смисложиттєві орієнтації у кризі входження у дорослість

Смисложиттєві орієнтації	Розподіл учасників за рівнями кризи						Рівень значущості розбіжностей між групами
	Відсутня	Вхід	ПКЯ	ЧВК	Пік	Вихід	
Осмиленість життя	90,7	85,6	97,3	97,1	102,1	97,6	$p \leq 0,001$
Цілі	26,8	26,2	30,1	30,4	31,2	29,8	$p \leq 0,001$
Процес	27,6	25,9	27,3	29,1	31,2	30,6	$p \leq 0,001$
Результат	21,6	21,5	23,9	25,9	27,3	25,9	$p \leq 0,001$
Локус контролю Я	18,6	17,2	18,0	19,1	17,5	17,2	$p \leq 0,007$
Локус контролю – життя	27,1	25,7	30,1	29,4	28,6	28,4	$p \leq 0,002$

слід звернути увагу, що інформативнішими, а отже значущими, будуть останні. Саме тут зростає вплив «доброти», «конформності», «традицій» і «безпеки». Сталими залишаються «влада», «досягнення» і «самостійність». Втрачають значущість «універсалізм», «гедонізм» і «стимуляції».

Отже, ціннісна сфера особистості у кризі входження у дорослість малоструктурована, неієрархічна, відносно константна (на різних рівнях кризи входження у дорослість окремі цінності статистично не відрізняються за показниками значущості за Н-критерієм Краскела-Уолліса. Пріоритетне становище мають егоїстичні, індивідуалістичні цінності, що невластиве духовно розвиненим людям.

Однак, у індивідуальних пріоритетах ціннісної сфери відбувається позитивна динаміка на всіх рівнях переживання кризи 23 років. Позитивні зміни можливі, але за умови розуміння особистістю необхідності саморозвитку і самовдосконалення в ситуації осмисленості життя і його планування.

Загальний показник осмисленості життя, наявність життєвих цілей, ставлення до самого процесу життя, результативність (задо-

воленість самореалізацією) та домінуючий вектор локусу контролю (*Тест смисложиттєвих орієнтацій або СЖО. – Д. Леонтєв*) показали чітку позитивну динаміку впродовж переживання кризи входження у дорослість, що є свідченням тут чутливості смисложиттєвої сфери особистості до внутрішніх перетворень (табл. 8).

Високі показники смисложиттєвих орієнтацій маємо за шкалами: 1) «осмиленість життя» (max 140 балів): свідчить про наявність цілей та формування стійких смисложиттєвих орієнтацій; 2) «цілі» (max 42 бали): наявність цілей, які надають життю осмисленості; 3) «процес» (max 42) (інтерес та емоційна насиченість життя): задоволення життям «тут і тепер»; 4) «результат» (max 35 балів) (задоволення самореалізацією): задоволення прожитим відрізком життя; 5) «локус контролю – Я» (max 28 балів) та «локус контролю – життя» (max 42 бали): уявлення про себе як сильну особистість, яка спроможна самостійно будувати та керувати власним життям.

Ідея з'ясування значущості категорій смислів особистості та їх розподіл у системі

Таблиця 9

Життєві смисли у кризі входження у дорослість

Категорії життєвих смислів	Розподіл учасників за рівнями кризи						Рівень значущості розбіжностей між групами
	Відсутня	Вхід	ПКЯ	ЧВК	Пік	Вихід	
Альтруїстичні	15,5	16,7	15,5	14,4	14,3	12,8	$p \leq 0,004$
Екзистенційні	14,9	10,3	9,4	8,2	8,6	12,2	$p \leq 0,001$
Гедоністичні	11,8	12,3	14,0	13,8	15,0	13,2	$p \leq 0,001$
Самореалізації	14,1	9,4	8,8	9,3	8,9	10,8	$p \leq 0,003$
Статусні	10,2	14,2	14,1	12,6	13,4	12,7	-
Комунікативні	14,3	12,2	14,1	11,9	11,6	13,6	$p \leq 0,001$
Сімейні	13,7	12,3	11,5	10,9	10,6	10,8	$p \leq 0,042$
Когнітивні	12,5	17,9	15,2	17,3	17,0	17,4	$p \leq 0,001$

життєвих смислів (*Методика «Система життєвих смислів»*, В. Котляков) полягає в тому, що «чим меншою є сума рангових значень у кожній категорії смислів, тим більший вплив має ця категорія». Відповідно: 18–24 балів – це ігноровані життєві смисли, 10–17 – нейтральні життєві смисли, 3–9 – провідні життєві смисли (табл. 9).

Отже, провідними є смисли «екзистенційні» і «самореалізації». Тут простежується чітка динаміка від моменту «входу» в кризу. Але незважаючи на те, що інші смисли знаходяться у нейтральному діапазоні, вони також динамічні, про що свідчить високий показник статистичної значущості в групах (Н-критерієм Краскела-Уолліса). Позитивна динаміка властива «альтруїстичним», «сімейним» та частково «комунікативним» смислам. Негативна – «гедоністичним» (це більше «плюс», ніж «мінус»). Стабільними залишаються «статусні» смисли.

Таким чином, найбільш виразною та структурованою є смисложиттєва сфера особистості як індивідуально-психологічний чинник її духовного розвитку. Позитивні тенденції у динаміці життєвих смислів на всіх рівнях кризи входження у дорослість свідчать про чутливість цього вікового періоду до духовного розвитку, а значить про актуа-

льність та необхідність використання дієвих навчально-виховних засобів.

Перспективи подальшої роботи вбачаємо у розробці комплексної програми духовного розвитку особистості у кризі входження у дорослість.

Список використаних джерел

1. Боришевський М. Й. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності : [монографія] / М. Й. Боришевський. — К. : Академвидав, 2010. — 416 с.
2. Климишин О. І. Психологія духовності особистості : християнсько-орієнтований підхід : [монографія] / О. І. Климишин. — Івано-Франківськ : Гостинець, 2010. — 439 с.
3. Колісник О. П. Психологія духовного саморозвитку особистості : [монографія] / О. Колісник — Луцьк : РВВ «Вежа», 2007. — 400 с.
4. Поліщук В. М. Від кризи 7 років до кризи входження в дорослість : [монографія] / В. М. Поліщук. — Суми : Університетська книга, 2013. — 142 с.
5. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості : [монографія] / Е. О. Помиткін. — К. : Наш час, 2007. — 280 с.
6. Психологічні закономірності розвитку духовності особистості : [монографія] / М. Й. Боришевський, О. В. Шевченко, Н. Д. Володарська та ін. ; за заг. ред. М. Й. Боришевського. — К. : Педагогічна думка, 2011. — 200 с.
7. Савчин М. Духовний потенціал людини (Навчальне видання) : [монографія] / М. Савчин. — Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. — 508 с.
8. Ставицька С.О. Генеза духовної самосвідомості юнацтва [Текст] : дис. д-ра психол. Наук : 19.00.07 / Ставицька Світлана Олексіївна ; Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова — К., 2012. — 251 арк.

SVITLANA DONETS

Hlukhiv

THE DYNAMICS OF THE INDIVIDUALLY-PSYCHOLOGICAL FACTORS OF SPIRITUAL DEVELOPMENT OF PERSONALITY IN THE ADULTHOOD ENTRANCE CRISIS

The article describes the results of the empirical research of the spiritual development of personality in the adulthood entrance crisis. The individually-psychological factors of spiritual development are: the level of satisfaction of needs, system of the values and structure of personality senses. There are several stages of the adulthood entrance crisis experience.

The results of quantitative and qualitative data analysis are described in the article. Statistics show that the dynamics of the individually-psychological factors is observed.

Key words: needs, values, life senses, spiritual development, entering the adulthood crisis.

СВЕТЛАНА ДОНЕЦЬ

г. Глухов

ДИНАМИКА ИНДИВИДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ ДУХОВНОГО РАЗВИТИЯ В КРИЗИСЕ ВХОЖДЕНИЯ ВО ВЗРОСЛОСТЬ

В статье описаны результаты эмпирического изучения духовного развития в кризисе вхождения во взрослость. Индивидуально-психологическими факторами духовного развития определены: уровень удовлетворения основных потребностей, систему ценностей и структуру смыслов личности. Они изучаются на всех этапах переживания кризиса вхождения во взрослость.

Результаты количественного и качественного анализа полученных данных демонстрируют статистически значимые показатели динамики обозначенных в статье индивидуально-психологических факторов развития.

Ключевые слова: потребности, ценности, смыслы, духовное развитие, кризис вхождения во взрослость.

Стаття надійшла до редколегії 12.11.2017